

the extent of decrease – national and cultural traditions. Religious affiliation and influence of the dominant religion is one of the last places as a factor in the formation of spirituality and personality.

The results of the survey among national and local medical students, unfortunately showed that more responsible and conscious relationship to the family as to the sources of the youth spirituality and identity, recorded in foreign students. Students from India and Muslim countries undeniable mark and the dominant influence of family and religion on them and try to keep these values while studying in other countries as part of his personality. Unfortunately, the majority of respondents Ukrainian students, family influence on the formation of spiritual and personal components deformed and humiliated.

Key words: individual, family, spirituality, formation, impact, students.

УДК: 159.9.015

Бугерко Я.М.

ГЛИБИННО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДУХОВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Бугерко Я.М. Глибинно-психологічні аспекти духовності особистості. У статті розглянуто духовність як сутнісно людський вимір існування людини, витоки якої знаходяться в глибинах несвідомої сфери особистості. Проаналізовано особливості розвитку знань про психодуховну реальність у співвіднесенні з логікою розгортання наукової психологічної думки кінця ХІХ - початку ХХ ст. Розроблено мислесхему, яка відображає генезу уявлень про психосферу людини. Проаналізовано поняття духовного несвідомого (В. Франкл), яке містить джерела і корені всього свідомого. Розглянуто уявлення В. Колеснікова про духовність як основну глибинну силу несвідомого та доповнено визначену ним духовну стратегію психоаналізу феноменологічним методом глибинного пізнання Т. С. Яценко, спрямованого на виявлення у психіці людини об'єктивно-дезінтеграційних процесів. Показано, що проведення глибинної психокорекції активізує процес позитивної дезінтеграції та вторинної інтеграції психіки, що розвиває здатність особистості встановлювати дедалі ширший діалог із власною психікою, вивільняє заблоковану енергію лібідо і спрямовує її на розкриття власного внутрішнього потенціалу.

Ключові слова: глибинна психологія, духовне несвідоме, психодуховна реальність, психодинамічний підхід, психоаналіз, дух, духовність.

Бугерко Я.М. Глибинно-психологические аспекты духовности личности. В статье рассмотрен феномен духовности как личностное измерение сущностного бытия человека. Проанализированы особенности развития знаний о психодуховной реальности соответственно логике развертывания научно-психологической мысли конца ХІХ – начала ХХ ст. Разработана мислесхема генезиса представлений о психосфере человека в ракурсе знаний глубинной психологии. Проанализировано понятие духовного бессознательного (В. Франкл), являющееся глубинным источником сознания человека. Рассмотрено представление В. Колесникова о духовности как основной глубинной силе бессознательного и дополнена предложенная им духовная стратегия психоанализа феноменологическим методом глубинного познания Т. С. Яценко, направленного на выявление в психике человека объективно-дезінтеграционных процессов. Показано, что проведение глубинной психокорекции активизирует процесс позитивной дезінтеграции и вторичной интеграции психики, развивает способность личности устанавливать глубинный контакт с собственной психикой, высвобождает заблокированную энергию либидо и направляет ее на раскрытие собственного внутреннего потенциала.

Ключевые слова: глубинная психология, духовное бессознательное, психодуховная реальность, психодинамический подход, психоанализ, дух, духовность.

Вступ. Розробка проблеми духовності є однією із значимих та актуальних як для психологічної науки, так і для суспільства в цілому. Духовне відчуження,

раціоналізація духовно-моральних цінностей спрощують людські взаємовідношення, зводять їх до поведінкових реакцій на стандартні ситуації, перетворюють людину з активного суб'єкта життєдіяльності на пасивний об'єкт маніпулювання. А відтак важливим завданням психологічної науки XXI століття стає методологічне переосмислення системи знань про психічну реальність і людську природу, побудова феноменологічної концепції внутрішнього світу людини, яка б включала й освоювала духовність.

Вихідні передумови. Проблеми людини, духовний вимір її існування посідають центральне місце в сучасній науці. Питання вивчення та формування духовного світу особистості знайшли відображення в дослідженнях І. Д. Бега, М. Й. Боришевського, І. А. Зязюна, Е. О. Помиткіна, В. В. Рибалки, Ж. М. Юзвак та інших дослідників. Вивченню духовної сфери особистості присвячені роботи В. Д. Шадрикова, Б. С. Братуся, В. І. Слободчикова; загальні підходи до духовності як інтегральної якості смисложиттєвих цінностей відображені в дослідженнях Л. П. Буєва, І. А. Гундарова, В. Г. Федотової; питання експлікації духовності в контексті розкриття змістовних і ціннісних сторін категорії свідомості аналізуються в дослідженнях М. Й. Боришевського, Н. Д. Володарської, В. П. Зінченко, О. С. Ставицької, О. В. Шевченко; роздуми про витoki, еволюцію і норми моральності містяться в роботах О. І. Климишин, М. В. Савчина, Р. Трача, В. П. Москальця; сакральний простір духовності в структурі індивідуального і колективного несвідомого, дослідження цінностей в контексті їх глибинної детермінованості виконуються в науковій школі Т. С. Яценко.

Зазначені дослідження вказують на багатомірність людського існування і містять феноменологічний аналіз досліджуваної проблеми. Однак наразі доводиться констатувати фрагментарність наявного матеріалу, відсутність цілісної концепції духовності як феномену, що виражає глибинну сутність людини. Окрім того, недооцінка категорії духовності привела до спрощеного її розуміння. А тому постає потреба проаналізувати особливості розвитку наукових знань феномену духовності, розкрити витoki, закономірності формування і особливості трактування зазначеного явища.

Формулювання цілей. Мета статті – в ракурсі історико-феноменологічного осмислення проблеми духовності здійснити ретроспективний аналіз розвитку знань про психодуховну реальність людини в неklasичний період розвитку науки; показати вплив глибинної психології на генезу наукового знання духовної сфери людини.

Виклад основних результатів дослідження. Кінець XIX – початок XX ст. характеризується революційним впливом нових ідей і поглядів. В цей час психологія, за висловом К. Г. Юнга, найбільш чітко, порівняно з будь-якою іншою наукою, демонструє духовний перелом, ознаменований переходом до нової доктрини дослідження психіки. Поступово приходить розуміння помилковості уявлення того, що душа, як безпосередня данність людини, є автоматично пізнанням [6]. Швидше навпаки, суб'єктивізм людського пізнання робить проблемним об'єктивне вивчення психодуховних явищ. А тому існує певна склад-

ність у застосуванні емпіричного чи феноменологічного підходу вивчення психіки людини. Науковим викликом психології кінця XIX – початку XX ст. стало розкриття З. Фрейдом несвідомого як важливої складової психіки. І якщо сам науковець був схильний бачити в ньому прояв біологічної енергії організму, то вже його послідовник К. Юнг побачив в несвідомому і в його головній складовій – лібідо – прояв надособистісних сил. У Фрейда лібідо виступало наслідком сексуальної сили організму. У Юнга лібідо постало як прояв животворної космічної енергії, нагадуючи вогненну душу в концепції Геракліта і Демокріта [1, с. 58].

Розуміння психічної реальності, яке склалося під впливом напрацювань глибинної психології в цей період, представляє четвертинна мислесхема (рис. 1).

Рис. Розвиток уявлень про психосферу людини в руслі глибинної психології

Відкриття психологією несвідомих, темних інстинктів, ірраціонального «потому життя», сприяло вивченню глибинного рівня людського буття. Дослідження З. Фрейда, К. Юнга, А. Адлера показали, що людська психіка носить цілісний характер і являє собою єдність взаємодоповнюючих свідомих і несвідомих процесів. Ці аспекти, або складові психіки, не тільки доповнюють один одного, але і знаходяться в компенсаторних відносинах. Важливою віхою подальшого вивчення психіки в плані психодуховної реальності, стали дослідження К. Юнга. Він показав, що несвідоме – це не просто сховище витіснених особистих спогадів або забутих переживань. Воно складається з двох компонентів, або рівнів. Перший рівень, який він назвав особистим несвідомим, по суті, ідентичний фрейдівському поняттю несвідомого. На цьому рівні несвідомого залягають спогади про все пережите, відчуте, продумане або пізнане індивідом, яке більше не утримується в активному усвідомленні через захисні витіснення або звичайне забуття. Другий рівень несвідомого – колективне несвідоме. Цей рівень містить загальні для всього людства патерни психічного сприйняття – архетипи. Оскільки колективне несвідоме є сферою архетипного досвіду, Юнг розглядає даний рівень як більш глибокий і значущий, порівняно з особистим несвідомим, як рівень, який містить у собі принципово інше психічне джерело енергії, цілісності і внутрішнього перетворення [1, с. 103].

Важливе значення дослідник приділяв вивченню відносин між Его і тим, що він назвав Самістю, або архетипом цілісності. Це одне із центральних понять юнгівської психології, яке є «образом і принципом Бога в людині» [2, с.

109]. На основі ґрунтового аналізу величезного масиву різноманітного матеріалу, вчений прийшов до висновку, що психологічний прояв Самості є насправді переживанням Бога або «Богообразу в рамках людської душі». Звичайно, Юнг не збирався звести всемогутнє, божественне буття до психологічного переживання, до простого архетипу колективного несвідомого. Він хотів показати, що образ Бога існує в психічному і діє незалежно від того, чи є віра в Бога усвідомленим почуттям або уявленням людини. Вчений підкреслював, що реальна природа архетипу не може бути безпосередньо представлена або «зримо» усвідомлена, оскільки вона трансцендентна. Подальші дослідження в гуманітарній і трансперсональній психології показали, що трансцендентність – одна із ключових властивостей духовності особистості.

Важливе значення в розвитку уявлень про психічну реальність належить одній із основних і найбільш революційних ідей глибинної психології – уявленню про психічне як про динамічну систему. Замість того, щоб міркувати про психіку як про певне інтегральне утворення, представлене фіксованими компонентами, З. Фрейд, К. Юнг та деякі інші психологи початку ХХ століття відкинули нейробіологічну концепцію розуму (за якої всі функції свідомості зводилися до простих біологічних або неврологічних процесів) і прийшли до визнання того, що психічне насправді є завжди активною, вічно рухливою, постійно змінюваною сукупністю співвідношень, більшою від суми її частин. Ця активність може виходити і за межі свідомості, тобто виявлятися несвідомою. Цим були закладені основи психодинамічного підходу вивчення психіки. Предметом пізнання стала цілісна психіка людини в її свідомих і несвідомих виявах. Сучасні дослідження показали, що свідоме і несвідоме мають відмінності як у структурній, так і функціональній організації. Розроблений Т. С. Яценко метод глибинного пізнання психіки в руслі психодинамічної парадигми, засвідчив факт холістичної сутності психічного та показав можливості його вивчення. Складність полягає в тому, що хоча психіка людини за своєю природою цілісна, вона піддається впливу двох видів суперечностей: антагонізму («за вертикаллю») та антиномії («за горизонталлю»), які маскуються від свідомості психологічними захистами. Це, своєю чергою, породжує відступи від реальності. Відмінності між двома пластами психіки, один з яких (несвідоме), за умовами функціонування наближений до законів Всесвіту, а інший (свідоме) – до реалій матеріального світу, спричиняють порушення взаємозв'язків між ними і цим створюють передумови для формування стабілізованої внутрішньої суперечливості психіки людини [7]. За таких умов блокується енергія лібідо і зростає мортідна орієнтація мимовільної активності, створюються бар'єри для прояву духовно-творчого потенціалу особистості.

Здійснюючи аналіз мінливої і політональної природи поняття «дух» (Geist), Юнг вказав на два значення цього слова: дух як явище або якість і дух як певне колективне утворення – духовність, духовні принципи, духовна цілісність. Останнє, на думку Юнга, є аспектом дебатів і обговорень метафізиків. Завдання психології – розглядати дух як прояв певних комплексів та тієї несвідомої сутності, яка базується на архетипах. Вчений вважав, що, оскільки колек-

тивне несвідоме є джерелом психічного розвитку, відносини між свідомим і несвідомим рівнями існування дуже важливі для психічного здоров'я та душевного благополуччя. У цьому контексті робочим зв'язком між свідомістю і несвідомим є описане Юнгом відношення між індивідуальним Его-комплексом і архетипом Самості – архетипом цілісності і завершеності. Він зауважив, що, коли Его і Самість взаємопов'язані, людині неважко підтримувати в собі відчуття власної індивідуальності, з одного боку, і усвідомлювати свій зв'язок з колективним досвідом людського існування – з іншого. Це дозволяє такій людині жити справді творчим, символічним життям. Приділяючи увагу голосу, що йде зсередини, людина знаходить нову єдність свідомості і несвідомого: «...тільки той, хто свідомо прислухається до сили внутрішнього голосу, стає особистістю» [5, с. 360]. Співзвучні даному твердженню думки висловлює і В. Франкл, вказуючи про наявність в людській душі сили, названої ним «несвідомим Богом» [8].

Однак налагодити стосунки із власним несвідомим зовсім не просто. Сфера несвідомого за функційними особливостями зовсім інша, ніж свідомість, а тому потребує іншого інструментарію свого вивчення. Найбільш адекватний підхід при цьому – феноменологічний, який використовується в процесі глибинного пізнання. Розроблений академіком Т. С. Яценко метод активного соціально-психологічного пізнання спрямований на виявлення у психіці об'єктивно-дезінтеграційних процесів, які демонструють себе в суперечливості поведінки і потребують адекватних способів їх нівелювання, тобто корекції. Зазначений процес підпорядкований законам позитивної дезінтеграції та вторинної інтеграції психіки на вищому рівні розвитку суб'єкта. Саме процеси вторинної інтеграції розвивають здатність встановлювати дедалі ширший діалог із власною психікою, вивільняють заблоковану енергію лібідо і спрямовують її на розкриття власного внутрішнього потенціалу.

Сучасні психологічні дослідження В. М. Колеснікова вказують, що розвиток духовності – життєво необхідна потреба кожної людини. На думку вченого, духовності відповідає вищий аспект людської індивідуальності – «передвстановлена Гармонія» Лейбніца. Сила, яка утворює духовність, задає головну мету розвитку людини і є «основною глибинною Силою людської індивідуальності» [3, с. 177]. Духовні надіндивідуальні сили колективного несвідомого автор називає Святостями. Вони, як і архетипи Юнга, діють із сфери колективного несвідомого і утворюють духовну індивідуальність людини. В. Колесніков виділяє сім Святостей: Віру, Честь, Користь, Любов, Красу, Істину, і Справедливість та відповідні їм типи людей: людина регійна, ратна, економічна, соціальна, естетична, теоретична, політична. Зазначені святості дослідник вважає еволюційно новими силами, порівняно з такими біологічними силами людини як лібідо чи архетипи. Святості наповнюють життя особистості власне людським виміром, націлюють людину в майбутнє, до вільної реалізації духовних потенцій, спрямовують духовний світ людини до граничного стану еволюції – Досконалісті. Водночас автор стверджує, що розвиток духовності – життєва необхідність і біологічна потреба кожної людини. Опираючись на погляди В. Франкла, він зазначає, що головною силою несвідомого є духовність. Вона

не є продуктом культури, нав'язаним ззовні, а справжнім єством людини, яке дримає в глибинах несвідомого. Відразу зазначимо, що саме В. Франкл вперше назвав духовність «підсвідомим Богом» людини і застосував поняття «духовне несвідоме»: «Пласт несвідомої духовності містить джерела і корені всього свідомого. Іншими словами: ми знаємо і визнаємо не тільки несвідоме у вигляді потягів, але і духовне несвідоме, і в ньому ми бачимо основу всієї свідомої духовності» [4, с. 96].

В. Колесніков пропонує концепцію духовності, яка методологічно валідна трьом принципам причинності: активності, саморозвитку і ієрархічності. *Принцип активності* передбачає пріоритет внутрішнього над зовнішнім. Духовність як прояв «живого духа», є глибинною силою несвідомої сфери людини. Відповідно, кожна людина сутнісно є духовною. Однак пробудження її духовності (одухотворення душевного світу людини) вимагає спеціальних умов, зокрема, на думку В. Колеснікова – такими є взаємодія з продуктами духовної культури (об'єктивованим духом). Принагідно зауважимо, що позитивний результат цієї взаємодії, можливий при врахуванні двоїстої природи психічного. Так, дослідження Т. С. Яценко показали, що психіка “приземлює” себе (в частині усвідомлюваних реалій), гармонізуючись із функціями організму, але водночас і функціонує в *іншій* (духовній) площині, яка має голографічно-матричну природу [7].

Принцип саморозвитку передбачає пріоритет майбутнього над минулим, еволюційно молодих (духовних) Сил над старими (тваринними) Силами. В. Колесніков зауважує, що пробудження Лібідо (за З. Фрейдом) спрямовує людину до сексуальних насолод але життя лише за цим правилом суперечить принципу саморозвитку. Пробудження «Цільового образу» (за Адлером) правильно організує індивідуальне життя людини, але без пробудження надіндивідуальних Метасил втримати цей розвиток неможливо. Пробудження «Архаїчних образів», або Архетипів (за Юнгом) живить людину надіндивідуальною енергією далекого минулого. Така організація душевного світу відповідає принципу ієрархічності, котрий передбачає пріоритет метасистемного (духовність як головна сила несвідомого) над субсистемним. Водночас вона суперечить принципу саморозвитку, оскільки не передбачає спрямованості у духовну «висоту».

На основі ідеї спонтанної активності (одна з ключових ідей психоаналізу) та розуміння духовності як глибинної сили несвідомого, В. Колесніков запропонував духовну стратегію психоаналізу. Дослідник вважає, що дія духовного ядра людини спричиняє в неї прагнення до всього піднесено-прекрасного, що втілюється в творах людини, переживається в снах і одержує прояв в певній символіці. Однак слід врахувати, що в реальному житті людини проявляється дія інстинктивних сил психіки, прагнення яких має протилежну спрямованість (агресія, гнів, ненависть тощо). Тому слід враховувати таку характеристику психічного як *внутрішній порядок*, характер формування якого досі залишається нерозкритим. Глибинне пізнання пов'язане з проблемою вияву внутрішнього у зовнішньому. Зокрема, це стосується внутрішнього неявного порядку психіки, який дозволяє прояснити взаємозв'язки між підструктурами психічного і виявити глибинні бар'єри формування духовності особистості.

Практика глибинного пізнання розкриває внутрішню структурно-динамічну сутність психічного і доводить, що шлях до пізнання його пов'язаний з ослабленням, нівелюванням відступів від реальності, які зумовлені насамперед потребою маскування едипальних мотивів поведінки. Багаторічні дослідження показали ефективність діагностико-корекційного процесу який підпорядкований законам позитивної дезінтеграції психіки та вторинної її інтеграції на вищому рівні психічного розвитку суб'єкта, що характеризує шлях духовного розвитку особистості.

Отже, глибинна психокорекція повертає людину обличчям до необхідності вивчення власної соціально-перцептивної реальності, каталізує її особистісне зростання (самореалізацію) як передумову розвитку внутрішньої гармонії та духовного потенціалу.

Висновки і подальші перспективи досліджень.

1. Кінець XIX – початок XX ст. характеризується переходом до нової доктрини дослідження психодуховної реальності людини під впливом ідей і відкриттів глибинної психології. Психічне життя людини постало складноорганізованим динамічним процесом у єдності свідомого й несвідомого компонентів, при їх автономії та суперечливості взаємозв'язків.

2. Внутрішній світ людини пов'язаний з несвідомим пластом людської психіки і тим суб'єктним світом, з яких виростають свідомо психіка і сама особистість. Духовне несвідоме містить джерела і корені всього свідомого. Сила, яка утворює духовність, задає головну мету розвитку людини і є основною глибинною силою людської індивідуальності.

3. Сучасний етап дослідження феномена духовності потребує єдиної цілісної концепції духовності, пошуку смислових і теоретичних конструкцій, які дозволяють системно аналізувати феномен духовності, визначити його «вершинні» і «глибинні» координати. А тому подальшого дослідження потребує порівняльний аналіз методологічних засад екзистенційно-гуманістичного підходу вивчення духовної сфери людини.

Список використаних джерел

1. Зеленский В. Базовый курс аналитической психологии, или Юнгианский бревиарий / Валерий Зеленский. – М.: Когито-Центр, 2004. – 256 с.
2. Какабадзе В. Л. Теоретические проблемы глубинной психологии / В. Л. Какабадзе. – Тбилиси : Мецниереба, 1982. – 184 с.
3. Колесников В.Н. Лекции по психологии индивидуальности / В. Н. Колесников. – М.: Издательство «Институт психологи», 1996. – 224 с.
4. Франкл В. Человек в поисках смысла / Виктор Франкл. – М.: Прогресс, 1990. – 368 с.
5. Юнг К. Г. Архетипи і колективне несвідоме / Карл Густав Юнг. – Львів: Видавництво «Астролябія», 2013. – 588 с.
6. Юнг К. Г. О природе психе / Карл Густав Юнг. –М.: «Рефл-бук», К.: «Ваклер», 2002. – 414 с.
7. Яценко Т.С. Методология глубинно-коррекционной подготовки психолога / Т. С. Яценко, А. В. Глузман. – Днепропетровск : Изд-во «Инновация», 2015. – 396 с.
8. Frankl V.E. Der unbewufite Gott: Psychotherapie und Religion. 7 verand. Aufl. Munchen: Koesel, 1988. –156 s.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Zelenskiy V. Bazovyy kurs analiticheskoy psihologii, ili Yungianskiy breviariy / Valeriy Zelenskiy. – M. : Kogito-Tsentr, 2004. – 256 s.
2. Kakabadze V. L. Teoreticheskie problemy glubinnoy psihologii / V. L. Kakabadze. – Tbilisi : Metsniereba, 1982. – 184 s.
3. Kolesnikov V.N. Lektsii po psihologii individualnosti / V. N. Kolesnikov. – M. : Izdatelstvo «Institutpsihologii», 1996. – 224 s.
4. Frankl V. Chelovek v poiskahmysla / ViktorFrankl. – M. : Progress, 1990. – 368 s.
5. Yung K. G. Arhetipi i kolektivne nesvidome / Karl Gustav Yung. – Lviv : Vidavnistvo «Astrolyabiya», 2013. – 588 s.
6. Yung K. G. O psihologii bessoznatelnogo // K. G. Yung. Psihologiya bessoznatelnogo. – M.: Kanon+ROOI «Reabilitatsiya», 2012. – 320 s.
7. Yatsenko T.S. Metodologiya glubinno-korreksionnoy podgotovki psihologa / T. S. Yatsenko, A. V. Gluzman. – Dnepropetrovsk : Izd-vo «Innovatsiya», 2015. – 396 s.
8. Frankl V.E. Derunbewufite Gott: Psychotherapie und Religion. 7 verand. Aufl. Munchen : Kosel, 1988. – 156 s.

Buherko J.M. The Personality Spirituality Deep-Psychological Aspects. In the paper the spirituality is considered as an essentially human dimension of the human existence whose roots hide in the depth of the unconscious personality sphere. The knowledge development features about psycho-spiritual reality are analyzed with reference to the scientific psychological thought logic in the late XIX - early XX century. A retrospective analysis is carried out to understanding this phenomenon in the light of the depth psychology achievements. A thoughtscheme investigated here displays features of the development of the notion about the psychospiritual human reality in the time. Four components of the human psychic reality are formulated and characterized: a collective unconscious, individual unconscious, psychics functional and dynamic properties, and spirit as unconscious based on the archetypes human essence.

One of Jungian psychology central concepts - Self as the archetype of integrity has been analyzed. The harmonious relationship between Ego and Self is shown to be an evidence of the individual spiritual health, a favorable factor for the human spiritual potential development.

The holistic nature of the human psyche is uncovered as a unity of the complementary conscious and unconscious layers which cancel each other. It is shown that infringement relationships between them make preconditions for forming a human psyche stabilized internal contradictions. This conditions cause the libido energy is blocked, spontaneous activity mortido orientation increases, and spiritual and creative potential barriers create.

V.N. Kolesnikov idea of the spirituality as unconscious basic deep power is considered, and the psychoanalysis spiritual strategy defined by him is complemented by a T.S. Yatsenko deep knowledge phenomenological method directing to identification objectively-disintegration processes in human psyche. A deep psychocorrection is shown to activate the process of positive disintegration and psyche secondary integration at a higher level of the subject progress that develop the individual capacity to make more deep dialogue with his own psyche, liberate a locked libido energy, and direct it to disclose own internal potential.

Key words: the deep psychology, spiritual unconscious, psychospiritual reality, psychodynamical approach, psychoanalysis, spirit, spirituality.